

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ВИСНОВКІВ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ЯК ЗАСОБУ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

ОСЛАВСЬКИЙ Михайло Іванович - кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, викладач права Івано-Франківського коледжу Львівського національно аграрного університету

УДК 342.922(477)

Стаття посвячена дослідженню механізму оцінки висновку експерта як засобу доказування в адміністративному судочинстві України. Розкриті теоретичні підходи до визначення поняття оцінки висновку експерта в адміністративному судочинстві. Виділено дві сторони оцінки висновку експерта в адміністративному судочинстві: логико-процесуальна та спеціальна. Приведено авторський підхід до визначення структури кожної з вказаних сторін оцінки висновку експерта.

Ключові слова: висновок експерта, оцінка висновку експерта, логико-процесуальна оцінка, спеціальна оцінка, адміністративне судочинство.

Постановка проблеми

Перехід до нової моделі відносин між державою і громадянином, яка передбачає пріоритет приватних інтересів над публічними, об'єктивно призводить до конфліктів, очевидними причинами яких виступають неналежне виконання представниками влади нормативних приписів і збереження бюрократичних тенденцій в управлінні.

У той же час Кодекс адміністративного судочинства України визначає та регулює своїми нормами порядок судового вирішення суперечок між суб'єктами владних повноважень і підвладними їм особами. Правові відносини, які виникають при здійсненні правосуддя в справах адміністративної юрисдикції, мають специфічний характер і пов'язані з реалізацією особами права на

судовий захист від владарюючих суб'єктів. Особливого значення набуває проблема ефективності правосуддя в справах адміністративної юрисдикції. Одним із факторів, який впливає на ефективність, є оцінка доказів у адміністративному процесі, які повинні бути належними, достатніми, достовірними та обґрунтованими.

Експертні дослідження виступають важливим елементом процесу доказування в адміністративному судочинстві. Між тим, при розгляді судом справ у цій царині виникають питання пошуку та дослідження певних доказів, а також застосування та використання спеціальних знань у такій діяльності.

Ступінь розробленості проблеми

Проблеми доказів, доказування, джерел доказів та їх оцінки в абсолютній своїй більшості було розгорнуто у доктрині науки цивільного, а також кримінального процесу. Проте запровадження адміністративного судочинства сприяло дослідженню цих питань, в тому числі і висновку експерта у роботах наступних науковців, таких як: Л. М. Головченко, О. М. Дубенко, Л. В. Калаянова, Н. І. Клименко, Ю. Я. Лоза, М. Г. Щербаковський та ін.

Однак, оцінка висновку експерта в адміністративному судочинстві не піддавалася спеціальному дослідженню, що й обумовило актуальність даної статті.

Метою цієї статті є дослідження оцінки висновку експерта як засобу доказування в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу

Оцінка доказів, як відомо, є розумовою, логічною діяльністю, оскільки вона супроводжує діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ та є необхідною передумовою для прийняття та обґрунтування будь-якого рішення при здійсненні даного виду судочинства.

Відповідно до ст.72 КАС України, доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків [8].

У даному випадку об'єктом оцінки доказів є як докази (фактичні дані, відомості), так і процесуальні засоби їх доказування (письмові, речові й електронні докази; висновки експертів; показання свідків). Причому ні один доказ, ні показання свідків, ні висновок експерта, ні інші засоби доказування не можуть бути допущені в адміністративному судочинстві без їх критичної оцінки. При проведенні оцінки висновку судового експерта необхідно дотримуватись загальних положень оцінки доказів та їх засобів доказування, які передбачені ст. 90 КАС України.

Суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні. Жодні докази не мають для суду наперед встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам у цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), що міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів).

Загальноновизнаним фактом у юридичній науці виступає розуміння оцінки доказів як розумової, логічної діяльності, що пронизує весь процес доказування [2, с.21; 17, с.250].

У той же час, основними завданнями, що розв'язуються на етапі оцінки доказів, є встановлення взаємозв'язку між різними фактами, явищами, між доказами та доказуваними темами [12, с.158].

Будь-яка оцінка суб'єктивна в тому розумінні, що вона виконується суб'єктом, залежить від його сприйняття і розуміння об'єктивної дійсності, від мети його діяльності, загальних і конкретних потреб. Але оскільки оцінка відображає явища, події об'єктивної дійсності, що існують незалежно від суб'єкта оцінки і самої оцінки, вона є одночасно і об'єктивною [4, с.8].

У теорії адміністративного процесу зазначається, що оцінка доказів – це визначення належності та взаємного зв'язку доказів у їх сукупності. Оцінку доказів (допустимості, достовірності кожного окремого доказу, а також їх достатності) провадять тільки ті учасники, які визнаються суб'єктами доказування. Оцінка осіб, які беруть участь у справі, є рекомендуючою, а оцінка суду – владною. Рекомендуюча оцінка доказів виявляється в процесуальних діях – поясненнях, доводах, міркуваннях і запереченнях осіб, які беруть участь у справі, і сприяє суду всебічно, повно, об'єктивно оцінити всі обставини справи в їх сукупності [5, с.13-14].

Разом з тим оцінка тісно пов'язана з перевіркою та дослідженням доказів. У юридичній літературі науковці не завжди чітко розмежовують дані три елементи (етапи доказування) і нерідко їх зміст розуміють однаково: аналіз, з'ясування змісту доказу та одержання інших доказів з метою перевірки їх доброякісності [13]. На наш погляд, слушною з цього приводу є думка І.І. Котюка, який зазначає, що в процесі доказування формування, дослідження та оцінка виступають як окремі етапи єдиного процесу, набувають чіткої визначеності [12, с.158].

У юридичній науці проблемі оцінки доказів, в тому числі й висновку експерта, присвячена досить значна кількість наукових праць. В основу поняття оцінки доказів та оцінки висновку експерта в різний період ставилися різноманітні категорії. Підходи до цього питання залежали в основному від розуміння сутності доказів як у процесуальному праві загалом, так і адміністративному

судочинстві зокрема і, при чому оцінку висновку експерта наповнюють різноманітним змістом. У такому випадку варто їх проаналізувати.

М.С. Строгович зазначав, що в процесі оцінки висновку експерта судом перевіряються: його обґрунтованість, з'ясовуються дані, з яких виходив експерт, хід думок, який привів експерта до даного висновку, методи, які експерт використав у процесі дослідження, а також висновок співставляється з іншими доказами по справі [20, с.323]. При цьому наголошувалось саме на критичній оцінці висновку експерта. Така позиція щодо оцінки висновку експерта знайшла підтримку в багатьох науковців [3, с.275].

Деякі науковці зазначають, що при здійсненні оцінки висновку експерта необхідно звернути увагу на такі ознаки, як: аналіз дотримання процесуального порядку призначення та проведення експертизи; відповідність висновку експерта завданню; аналіз повноти висновку; оцінку наукової обґрунтованості висновку; оцінку фактичних даних, що містяться у висновку експерта з точки зору їх належності до справи [14, с.725].

Інші науковці стверджують, що висновок експерта як засіб доказування підлягає ретельній оцінці з точки зору його законності, обґрунтованості, правильності висновків експерта [23, с.255].

Інша група науковців вважає, що висновок експерта повинен відповідати наступним вимогам: допустимості, належності, достовірності та доказовому значенню [9, с.147; 10, с.218]. Н.І. Клименко зазначає, що висновок експерта не може бути джерелом доказів, якщо не дотримані процесуальні гарантії його достовірності: вимоги закону, що закріплюють обов'язковість експерта діяти в межах компетенції; проводити повне та всебічне дослідження об'єктів; нести відповідальність; регламентація прав та обов'язків експерта та інших учасників судочинства; охорона прав та законних інтересів; система перевірки та оцінки обґрунтованості висновку експерта [7, с.92].

Як вказує В.А. Сьоміна, допустимими є засоби доказування, які підтверджують обставини справи, котрі не можуть підтверджуватися ніякими іншими засобами дока-

зування (ч. 4 ст. 70 КАСУ). Випадки, коли по справі можуть бути доступними лише певні засоби доказування, конкретизуються в нормах як матеріального права, так і процесуального права. Так, лише висновок судово-психіатричної експертизи буде допустимим засобом доказування психічного стану громадянина (п. 7 Порядку проведення судово-психологічної експертизи затвердженого наказом міністерства охорони здоров'я від 08.10. 2001 № 397); тільки вироком суду, що набрав законної сили, можуть бути підтверджені завідомо неправдиві показання свідка (п. 2 ч. 2 ст. 245 КАСУ) [19, с.49].

У той же час, у процесі оцінки висновку експерта, окрім доказового значення, наукової обґрунтованості, виділяють також й істинність висновку, причинний зв'язок, встановлених експертом фактичних даних з іншими обставинами справи та головним фактом, компетенцією експерта, його кваліфікацію, правильність складання висновку, повноту і правильність проведених експертом досліджень тощо [15, с.62].

У юридичній науці неодноразово акцентувалася увага на тому, що висновок експерта повинен оцінюватися судом за внутрішнім переконанням з позицій наукової методології пізнання та відповідності їх достовірним знанням про об'єкти дослідження [6, с.14].

Під оцінкою висновку експерта розуміється також перевірка допустимості, дійсності та достатності доказів, наукова обґрунтованість методик, повнота, логічна обґрунтованість дослідження, доказове значення [16, с.50-57]. Крім того, діяльність з оцінки висновку експерта виділяє аналіз структури та змісту висновку з погляду його відповідності юридичному, гносеологічному та етичному критеріям, а також зв'язок та відповідність висновку експерта з іншими доказами по справі [17, с.251].

Вказані позиції науковців щодо оцінки висновку експерта на практиці реалізуються недостатньо. Це зумовлено суб'єктивними та об'єктивними причинами. До перших належить надмірна довіра судді до документа, що виходить від експерта, до других – неможливість оцінки наукової обґрунтованості висновку експерта особою, яка не володіє

спеціальними знаннями в необхідному обсязі [11, с.25].

При цьому неабияке значення має ознайомлення суб'єктів оціночної діяльності з відповідною науково-методичною літературою, якої недостатньо, що, у свою чергу, сприяє такій неможливості наукової обґрунтованості [18, с.7]. А.Р. Белкін зазначає про нереальність компетентної оцінки судом усіх елементів експертного висновку, оскільки для цього необхідно володіти такими ж знаннями, що й експерт [1, с.234].

Звичайно, не кожне експертне дослідження відрізняється такою складністю, яка є недоступною для оцінки результатів сторонами та судом, але той факт, що такі висновки експерта – нерідкість у судовій практиці та їх кількість у зв'язку з розширенням можливостей експертизи та ускладненням експертних методів постійно зростає, не викликає сумнівів.

При вирішенні даного питання, на наш погляд, потрібно виокремити ту частину (сторону) оцінки, що може і повинна проводитися особою, яка призначила експертизу, від тієї частини (сторони), яку через об'єктивні причини дана особа здійснити не може. Тим більше, даремно в юридичній літературі визнаним є той факт, що оцінка доказів включає внутрішню (логічну) сторону та зовнішню (правову) сторону [17, с.250].

За основу для поділу оцінки висновку експерта доцільно прийняти знання, що використовуються для його дослідження. На цій підставі можна виділити дві сторони оцінки висновку експерта, які мають бути взаємопов'язані та взаємообумовлені між собою:

1) засновану на професійних знаннях сторін та суду, яку варто називати логіко-процесуальною оцінкою, тобто це загальні знання, якими вони володіють відносно оцінки конкретного експертного дослідження (зовнішня сторона оцінки доказів);

2) засновану на спеціальних знаннях, що застосовувалися під час експертного дослідження, яку можна назвати спеціальною оцінкою (внутрішня сторона оцінки доказів) [21, с.214-224; 22, с.58-59].

Висновки

Отже, логіко-процесуальна оцінка висновку експерта означає: 1) вивчення процесуального порядку призначення і проведення експертизи, тобто встановлення допустимості висновку експерта як доказу. З цією метою перевіряються: підготовка матеріалів для експертного дослідження, дотримання прав учасників судочинства, відомості про особу експерта, відповідність форми і реквізитів висновку вимогам закону, вивчають питання, поставлені перед експертом, і визначають, до якої галузі знань їх слід віднести, чи не проведена експертиза особою, яка підлягає відводу, чи дотримані права учасників процесу при призначенні та проведенні судової експертизи; 2) перевірку відповідності досліджених об'єктів тим, що зазначені в ухвалі про призначення експертизи; 3) перевірку повноти і обсягу проведеного експертного дослідження, ясності висновків, з якою метою встановлюється: чи отримані відповіді на всі питання, які були сформульовані в ухвалі про призначення експертизи, чи всі з наданих об'єктів були досліджені експертом, чи є формулювання висновків чіткими, зрозумілими і однозначними; 4) перевірку логічної обґрунтованості висновків експерта: відповідності кінцевих висновків проміжним, аналізується поступовість стадій експертного дослідження, відсутність суперечностей між окремими частинами висновку, помилок у проведених дослідженнях, наявність у матеріалах адміністративної справи фактів і обставин, на які посилається експерт для обґрунтування зробленого висновку; 5) визначення належності виявлених експертом фактичних даних до даної справи, чи встановлюється зв'язок між фактичними даними, відображеними у висновку експерта, з обставинами, що підлягають доказуванню в справі; 6) встановлення відповідності висновку експерта з іншими зібраними у справі доказами.

У свою чергу, спеціальна оцінка висновку експерта включає: 1) перевірку достатності наданих для експертизи об'єктів, оскільки недостатня їх кількість, особливо у випадку вирішення ідентифікаційного питання, може стати причиною помилкового висновку чи відмови від його дачі; 2) встановлення добро-

якості наданих об'єктів, що визначається відповідністю зразків для експертного дослідження досліджуваним об'єктам, належними способами вилучення, упакування, збереження, транспортування об'єктів експертизи, правильності вихідних даних для експертного дослідження; 3) перевірку доцільності, правомірності застосованих експертом методики, методів дослідження та оцінку їх наукової обґрунтованості. З цією метою визначається: чи відповідає використана експертом методика поставленим перед ним питанням, чи придатна вона для виявлення необхідних властивостей наданих об'єктів, чи знаходить ця методика застосування в експертній практиці; 4) перевірку повноти проведених досліджень, встановлення всіх ознак об'єктів судової експертизи. Для чого визначається: чи всі процедури і види досліджень стосовно об'єкта виконані згідно з обраною методикою; 5) перевірку правильності опису та інтерпретації встановлених ознак об'єктів. У даному випадку визначається: чи кожна виявлена в перебігу експертного дослідження ознака детально описана та оцінена експертом як з точки зору відображення властивостей об'єкта, так і з точки зору його значущості для вирішення поставленого питання; 6) перевірку наукової обґрунтованості проміжних і підсумкових висновків, що є логічним завершенням оцінки. Для цього встановлюється: чи зроблені проміжні висновки за результатами проведених досліджень, чи достатньо виявлених ознак для цих висновків, чи є остаточні висновки наслідком сукупної оцінки проміжних; 7) визначення фахової компетентності експерта на підставі всебічного аналізу висновку.

Таким чином, тільки внаслідок всебічної, взаємопов'язаної оцінки висновку експерта (як з процесуального боку, так і зі спеціального) суд та інші учасники адміністративного судочинства зможуть переконатися в його належності, допустимості, достовірності та достатності, а також співставити з іншими доказами, що закріплені в справі.

Література

1. Белкин А.Р. Теория доказывания. Научно-методическое пособие. / А.Р. Белкин – М.: Изд-во НОРМА, 1999. – 429 с.

2. Бергер В.Е. Вопросы совершенствования производства комплексных экспертиз и оформления заключений /- В.Е. Бергер, О.В. Филипчук // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный научно-методический сборник. – К.: Лыбидь, 1988. – Вып.36. – С.18-22.

3. Вышинский А.Я. Теория судебных доказательств в советском праве. – 3-е изд., доп. – М.: Госюриздат, 1950. – 308 с.

4. Головченко Л.М. Оцінка висновків криміналістичної експертизи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л. М. Головченко ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 1995. – 21 с.

5. Дубенко О. М. Доказування в адміністративному судочинстві в Україні: автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Дубенко Олександр Миколайович. – Харків: ХНУВС, 2010. – 23 с.

6. Калаянова Л.В. Экспертиза при провадженні справ про порушення митних правил та контрабанду: автореф. дис...канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Л.В. Калаянова – Одеса, 2001. – 19 с.

7. Клименко Н.І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл / Клименко Н.І. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 528 с.

8. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 35-36, N 37, ст.446.

9. Кодекс адміністративного судочинства: науково-практичний коментар [Текст]: / за заг. ред. І.Х. Темкіжева (кер. авт. кол.). – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 720 с.

10. Комаров В.В. Курс цивільного процесу [Текст]: [підручник] / [В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

11. Корухов Ю.Г. Достоверность экспертного заключения и пути совершенствования ее оценки / Ю.Г. Корухов // Вопросы теории судебной экспертизы и

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню механізму оцінки висновку експерта як засобу доказування в адміністративному судочинстві України. Розкрито теоретичні підходи до визначення поняття оцінки висновку експерта в адміністративному судочинстві. Виокремлено дві сторони оцінки висновку експерта в адміністративному судочинстві: логіко-процесуальну та спеціальну. Наведено авторський підхід до визначення структури кожної із вказаних сторін оцінки висновку експерта.

Ключові слова: висновок експерта, оцінка висновку експерта, логіко-процесуальна оцінка, спеціальна оцінка, адміністративне судочинство.

совершенствования деятельности судебно-экспертных учреждений: Сборник науч. трудов ВНИИСЭ. – М., 1988. – С. 4 – 27.

12. Котюк І.І. Теоретичні аспекти криміналістичної ідентифікації: Монографія. / І.І. Котюк. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2004. – 208 с.

13. Лоза Ю. Я. Допустимість висновку експерта в адміністративному судочинстві / Ю. Я. Лоза // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 531–534 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11jvas.pdf>

14. Лукьяненко В.В. Методы государственного управления судебно-экспертной деятельностью / В.В. Лукьяненко // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. – Вип.2: Збірник матеріалів міжнарод. наук. прак. конф. / Міністерство юстиції України, ХНДІСЕ, АПНУ, НЮАУ ім. Я. Мудрого; Редколегія: М.Л.Цимбал, М.І.Панов та ін. – Харків:Право, 2002. – С.92-97.

15. Прасолова Э.М. Теория и практика криминалистической экспертизы: Учебное пособие. / Э.М. Прасолова – М.: Изд-во Унта дружбы народов, 1985. – 70 с.

16. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. 3-е изд., доп. М.: Норма: ИНФРА-М, – 2011. – 736 с.

17. Сахнова Т.В. Судебная экспертиза. / Т.В. Сахнова – М.: Городец, 2000. – 368 с.

18. Стринжа В.К. Проблемы судебной экспертизы в свете правовой реформы /

Стринжа В.К., Надгорный Г.М., Сегай М.Я. // Криминалистика и судебная экспертиза: Республиканский межведомственный научно-методический сборник. – К.: Лыбидь, 1990. – Вып.40. – С.3 – 7.

19. Сьоміна В.А. Належність, допустимість, достовірність та достатність доказів в адміністративному судочинстві / В.А. Сьоміна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки», 2016. – №4. – Том 2 – С.48-50.

20. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Под ред. Н.В.Жогины. – 2-е изд., испр. и доп.. – М.: Юридическая литература, 1973. – 735 с.

21. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учебно-практическое пособие.– Харьков: Эспада, 2005. – 544 с.

22. Щербаковский М. Деякі питання оцінки висновку експерта / Щербаковский М., Чернець М. // Правничий часопис Донецького університету. – 2002. – № 1(7) – С.57 – 61.

23. Экспертизы в судебной практике: Учебное пособие для студентов юридических институтов и факультетов / Авт. коллектив: В.И. Гончаренко (руководитель), В.Е. Бергер, Т.В. Варфоломеева и др. – К.: Выща школа., 1987. – 200 с.

The article is devoted to the research of the mechanism for evaluation the expert's opinion as a means of proof in the administrative legal proceedings of Ukraine. The theoretical approaches to the definition of the concept of evaluation of an expert's opinion in administrative legal proceedings are revealed. The evaluation of the expert's opinion as a logical activity, which consists in establishing of its validity, admissibility, reliability, as well as clarification of the scientific validity of the used methods, completeness, logical justification of the research and the evidential value of the opinion, are described.

There are two sides of the evaluation of the expert's opinion in administrative legal proceedings: 1) the logical-procedural, which is based on the professional knowledge of the sides and the court, that is the general knowledge, they possess regarding the evaluation of

a specific expert research (the external side of the evaluation of evidences); 2) special, which is based on the special knowledge, that was used during the expert research (the internal side of the evaluation of evidences).

The author's approach to the definition of the structure of each of the mentioned sides for evaluation of the expert's opinion is presented.

The logic-procedural evaluation of the expert's opinion means: 1) the research of the procedural order of appointment and examination; 2) checking the compliance of the investigated objects with those specified in the decision on the appointment of the examination; 3) checking of the completeness and amount of conducted by expert research, clarity of conclusions; 4) verifying of the logical reasonableness of the expert's opinion; 5) determining of the validity of the factual data, revealed by the expert in this case; 6) establishment of the conformity of the expert's opinion with other evidences, collected in the case.

The special evaluation of the expert's opinion includes: 1) checking of the adequacy of the objects, provided for examination; 2) establishment of the quality of the facilities, provided to expert; 3) verification of the expediency and legality of the expert's methodology, methods of research and evaluation of their scientific validity; 4) checking of the completeness of the research, conducted by expert; 5) verification of the correctness of the description and interpretation of the established features of objects; 6) verification of the scientific validity of interim and final conclusions; 7) determination of the professional competence of the expert on the basis of a comprehensive analysis of the conclusion.

Key words: expert opinion, evaluation of the expert's opinion, logical-procedural evaluation, special evaluation, administrative legal proceedings.